

Акуленко Д. Ю.,

аспірант

Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПОВБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЇ З ДЕРЖАВОЮ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню умов побудови громадянського суспільства в Україні та розподілу соціального простору між таким суспільством і державою. Незважаючи на критичну необхідність існування такого суспільства в будь-якій демократичній правовій державі, фахівці не приділяють належної уваги прямому зв'язку між традиціями та ментальністю громадян і вибором необхідного шляху розбудови і розвитку громадянського суспільства. Крім того, чимало сходинок на шляху до реальної незалежності й ефективної діяльності громадянського суспільства були проігноровані. У статті проаналізовані останні наукові дослідження та розроблений чіткий план, включно із системою практичних заходів, спрямованими на подолання кризи інертності впливу громадянського суспільства на захист прав та інтересів громадян України.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, недержавні організації, соціальний простір, механізм співіснування громадянського суспільства і держави, демократичний правовий режим.

Постановка проблеми. Громадянське суспільство має велику кількість визначень у сучасній теорії держави і права, політології, філософії та інших суспільних науках. Така ситуація складається внаслідок того, що громадянське суспільство є складним, комплексним явищем, яке досліджується багатьма науками відповідно до предмету їх вивчення.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що громадянське суспільство є одночасно ознакою і необхідною складовою частиною правової держави та демократичного режиму в такій державі, а наявність і функціонування такого суспільства суттєво відрізняється в різних країнах, які крокують до побудови вищезгаданої демократії.

Метою роботи є розкриття ролі громадянського суспільства в умовах сучасного українського соціального життя та сучасного державотворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянське суспільство є невід'ємною частиною будь-якої сучасної держави з демократичним правовим режимом. Україна не є винятком і лише підтверджує загальну тенденцію, яка полягає в тому, що чим менш розвинуті інститути громадянського суспільства, тим більша загроза порушень прав, свобод та інтересів громадян цієї держави. Доказом цього є перші місця України серед країн із найбільшою кількістю звернень до Європейського суду з прав людини. Таким чином, у 2016 р. Україна очолювала рейтинг за кількістю звернень, і попри те, що за рейтингом 2018 р. можна відзначити позитивну динаміку щодо скорочення кількості таких скарг, ми досі входимо до четвірки лідерів, поділяючи лідерство з Туреччиною, Росією та Румунією. Втім, така позиція також не є задовільною, оскільки, на думку багатьох фахівців, Україна знаходиться на піку розвитку громадянсько-

го суспільства, а політичні режими у вищенаведених державах назвати демократичними повною мірою неможливо.

Варто зауважити, що не лише задовільний стан системи захисту прав та інтересів громадян є індикатором реальної ефективності громадянського суспільства. Лівову частку такого суспільства складають недержавні організації (далі – НДО), діяльність яких направлена на забезпечення можливості реалізації громадянами своїх інтересів шляхом недопущення утисків з боку держави. Станом на 2018 р. в Україні зареєстровано 81 598 громадських організацій, це найбільша кількість за весь час існування незалежної України. Необхідно враховувати, що в Сполучених Штатах Америки 1 організація припадає на 130 громадян, тоді як в Україні одна НДО припадає на 1 710 жителів, що, до речі, набагато більше, ніж у таких сусідніх країнах, як Білорусь або Росія. Такий ефект просунутого розвитку українського «третього сектору» можна пояснити традиційним тяжінням українців до демократії, відчуттям природної європейськості. Однак кількісний показник не завжди збігається з якісним. Відтак в Україні більшість НДО зосереджена в столиці та культурно-історичних і промислових центрах, тоді як громадяни, котрі проживають поза такими центрами, залишаються незахищеними.

Вищенаведене вказує на недосконалість механізму співіснування держави та громадського суспільства навіть у момент зеніту останнього.

Цьому питанню присвячені наукові праці багатьох вітчизняних учених, зокрема таких, як Н.М. Оніщенко, Н.С. Кузнецова, М.О. Баймуратов, В.Ю. Барков, В.В. Горленко, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Т.В. Розова, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фризький та ін.

Згадані теоретики наголошують на важливості становлення і взаємодії громадянського суспільства і правової держави, називаючи це «демократичним середовищем». Важливість такого правового поля складно переоцінити, оскільки воно забезпечує доступність реалізації загальноправових цінностей, таких як інтереси, свободи тощо.

Основні концептуальні положення про громадянське суспільство в історичній ретроспективі були сформульовані такими видатними мислителями, як Дж. Локк, А. Фергюссон, Ш.Л. Монтеск'є, І. Кант, Г. Гегель, А. де Токвіль та ін.

Сьогодні в доктрині теорії держави та права немає єдиного і загальноприйнятого розуміння громадянського суспільства, натомість існує лише концепція такого розуміння. Цікавою особливістю є також те, що навіть словосполучення «громадянське суспільство» є відносно умовним, адже «негромадянського», або «антигромадянського» суспільства просто не існує.

За всього вищезгаданого різноманіття такого явища, як громадянське суспільство, більшість науковців поділяють думку Ю.М. Оборотова, що «громадянське суспільство створює такі суспільні відносини, до яких держава не може втрутитися» [4, с. 58]. Аналогічної позиції дотримується і Ю.М. Тодика,

котрий під громадянським суспільством розумів «систему самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління» [3, с. 187].

На мою думку, найбільш вдалим і сучасним є визначення Н.С. Кузнецової: громадянське суспільство – це «суспільство, здатне чинити спротив державі, контролювати її діяльність; суспільство, здатне вказати державі її місце, тримати її в шорках. Інакше кажучи, громадянське суспільство – це суспільство, здатне зробити свою державу правовою» [5, с. 52–53].

Таке суспільство є сукупністю громадян та організацій, які мають рівні права й обов'язки, воно (суспільство) не перебуває під прямим наглядом і контролем держави, але взаємодіє з нею. Така взаємодія здійснюється задля досягнення загального блага. Громадянське суспільство необхідне для існування демократичного режиму суспільства, а держава, у свою чергу, захищає право незалежного існування та самоврядування недержавних організацій.

Відповідно до ст. 1 Конституції України наша держава є демократичною правовою державою. Втім, фактично сьогодні Україна лише йде шляхом демократизації. Одним із багатьох факторів, що гальмують цей рух, є відсутність громадянського суспільства.

Ймовірно, ситуація склалася таким чином внаслідок відсутності реально функціонуючого комплексного громадянського суспільства в Україні у складі Російської імперії та Радянського Союзу.

Шляхи подолання проблеми:

Вважаю, що важливими кроками для побудови такого суспільства є:

- підвищення правової та політичної культури і свідомості населення;

- створення і забезпечення можливості здійснення «прямой демократії»;

- створення сучасного функціоналу онлайн-сервісів для забезпечення швидкого і надійного доступу до голосувань, внесення пропозицій, петицій та оскаржень дії чи бездіяльності державних органів;

- скасування повного державного контролю у певних сферах суспільного життя, розвиток місцевого самоврядування, створення приватних пенсійних і страхових фондів, споживчих товариств, організацій колективного управління, об'єднань власників тощо;

- постійне удосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави;

- ефективна реформа судової системи, створення антикорупційного суду;

- повне перезавантаження «силового» державного сектору після закінчення воєнних дій на Сході України;

- заборона прямого й опосередкованого впливу на засоби масової інформації з боку державних службовців усіх рівнів;

- реформа освіти задля забезпечення будь-якої особи знаннями про свої реальні та потенційні права, обов'язки, а також про можливість їх використання та виконання.

Безпосередню діяльність держави можна успішно, демократично корегувати за допомогою: суб'єктів, інститутів, структур громадянського суспільства. Але не можна позбавити державу певної ролі в організації вітчизняного соціального простору та підмінити громадянським суспільством [1, с. 12–13].

Висновки. Отже, для встановлення демократії громадянське суспільство є обов'язковим і невід'ємним фактором, оскільки від рівня розвитку такого суспільства залежить доступність захисту власних інтересів для громадян, а також варіативність можливостей для самореалізації в усіх сферах суспільного життя. Чим більш розвинене громадянське суспільство, тим важче запровадити тотальний контроль над громадянами такої держави, який потенційно може стати причиною розвитку авторитаризму й утисків прав і свобод. На мою думку, в контексті розбудови громадянського суспільства варто враховувати фактор специфіки менталітету українського громадянина. Вплив на цей менталітет може і повинен відбутися шляхом формування заходів співпраці за участі міжнародних організацій, навчальних закладів та інститутів громадянського суспільства в Україні, необхідно забезпечити реалізацію проектів, спрямованих на підвищення освіти та свідомості населення. Законодавець має забезпечити умови та можливість такої співпраці, здійснювати регулярне оприлюднення щорічного звіту про стан громадянського суспільства, а також гарантувати незалежність і засоби існування усім його інститутам. Основні засади розбудови такого суспільства мають закріплювати захист прав і свобод людини центральним пріоритетом державного і суспільного впливу.

Література:

1. Громадянське суспільство в Україні в умовах демократичних трансформацій: перспективи розвитку : науково-аналітична доповідь / Н.М. Оніщенко та ін. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корельського НАН України, 2017. С. 12–13.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 1.
3. Конституційне право України / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. Київ, 2002. 187 с.
4. Теория государства и права в вопросах и ответах : учебно-методическое пособие / под ред. Ю.Н. Оборотова. Харьков, 2005. 58 с.
5. Кузнецова Н.С. Развитие гражданского общества и современное частное право Украины. *Частное право*. 2013. Вып. 1. С. 52–53.

Акуленко Д. Ю. Отдельные проблемы построения гражданского общества в Украине и его взаимодействия с государством

Анотація. Стаття посвящена исследованию условий построения гражданского общества в Украине и распределения социального пространства между таким обществом и государством. Несмотря на критическую необходимость существования такого общества в любом демократическом правовом государстве, специалисты не уделяют должного внимания прямой связи между традициями и ментальностью граждан и выбором необходимого пути развития гражданского общества. Кроме того, немало этапов на пути к реальной независимости и эффективной деятельности гражданского общества игнорируются. В статье были проанализированы последние научные исследования и разработан четкий план, включая систему практических мероприятий, направленных на преодоление кризиса инертности влияния гражданского общества на защиту прав и интересов граждан Украины.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, негосударственные организации, социальное пространство, механизм сосуществования гражданского общества и государства, демократический правовой режим.

Akulenko D. Selected issues of building a civil society in Ukraine and its cooperation with the state

Summary. The article is devoted to the study of the conditions of building a civil society in Ukraine and the distribution of social space between the society and state. Despite the critical need for the existence of such society in any democratic constitutional state nowadays, the experts neglect the direct relation between traditions and citizen's mentality with a choice of required development path and development of civil society. Further-

more, many stages in the way of real independence and efficient operation of civil society were ignored. In the article the recent research was analyzed and a strong action plan was developed, including the system of practical tools, which focused on dealing with the crisis of civil society inertia influence on protection of the rights and interests of Ukrainian citizens.

Key words: civil society, state, non-governmental organizations, social space, mechanism of civil society and state cooperation, democratic legal control.